

ความสำเร็จของการดำเนินการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในต่างประเทศ เพื่อนำมาปรับใช้กับประเทศไทย

สัณห์ทฤษฎณ์ บุญช่วย^{1*}

¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, นครปฐม

*thodsaponboonchuay@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งในงานวิจัยเรื่องทุนทางสังคมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอำนวยความสะดวกให้กับชุมชนที่เกิดจากกระบวนการทบทวนวรรณกรรม งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเอกสารที่ได้จากการประชุมวิชาการระดับชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสำเร็จของบรรดาประเทศต่าง ๆ ที่มีการนำกระบวนการยุติธรรมทางเลือกมาใช้ในการหันเหคดีออกจากกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะในปัจจุบันกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักจะเป็นปัญหาอันเนื่องมาจากระบบและโครงสร้างจนเกิดคดีความล่าช้า คนล้นเรือนจำ กอปรกับประชาชนมีความต้องการรับบริการจากระบบงานยุติธรรมแต่การให้บริการไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้อย่างทั่วถึง สาเหตุเหล่านี้จะก่อให้เกิดปัญหาตามมาอีกมากมายหากไม่มีการคิดวางแผนในการปฏิรูปเพื่อรองรับศตวรรษหน้าต่อไป ประเทศที่นำมาเป็นกรณีศึกษาถึงความสำเร็จนี้มีทั้งหมด 4 ประเทศ ได้แก่ ประเทศออสเตรเลีย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สาธารณรัฐแอฟริกาใต้ และประเทศแคนาดา ซึ่งในแต่ละประเทศได้มีการปรับใช้กระบวนการยุติธรรมทางเลือก และได้มีการกำหนดในกฎหมายไว้เป็นลายลักษณ์อักษร กระบวนการต่าง ๆ เหล่านี้ ได้แก่ 1) การไกล่เกลี่ยผู้เสียหาย – ผู้กระทำความผิด 2) การประชุมกลุ่มครอบครัว 3) การพิจารณาแบบล้อมวง และ 4) การประชุมของคณะกรรมการบูรณาการชุมชน

คำสำคัญ: กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ยุติธรรม หันเหคดี ต่างประเทศ

Success in the Execution of Restorative Justice Abroad, To Be Applied in Thailand

Sunhakrisana Boonchuay^{1*}

¹ Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Pathom Rajabhat University

*thodsaponboonchuay@hotmail.com

Abstract

This abstract is only a part of research on social capital of local administrative organization regarding justice facilitation for communities, derived from process of review of literature, relevant research, and documents retrieved from academic conferences at national level, with the objective to learn about success of different countries that have adopted alternative process of justice to efficiently divert cases from mainstream process of justice. Because currently, mainstream process of justice is problematic due to its system and structure, that is why there are cases flooding out of courts, human flooding out of prisons. Also, people feel that they need to be attended by the system of process of justice, but its service does not comprehensively satisfy such needs. These reasons will bring along many more problems if a plan of reform for the next centuries is not yet drafted. Countries taken as case study of this success are 4 in total, namely, Australia, Lao's People Democratic Republic, Republic of South Africa, and Canada. Each of these countries has adopted alternative process of justice and has determined it in written law. Different processes of these are 1) Victim-Offender Mediation (VOM) 2) Family Group Conferencing (FGC) 3) Circle Sentencing (CS) and 4) Community Reporative Board.

Keywords: Restorative justice, justice, divert cases, abroad

1. บทนำ

ในเอกสารการสัมมนาวิชาการเรื่องเหลียวหลังแลหน้ายี่สิบปีเศรษฐกิจสังคมไทย เมื่อปี พ.ศ. 2547 หรือราวสองทศวรรษที่ผ่านมาแล้วได้มีการถกเถียงในห้วงย่อยเรื่องระบบความยุติธรรมแห่งอนาคตกับสันติสุขในสังคมและชุมชน โดยกิตติพงษ์ กิตยารักษ์ และจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย ซึ่งสืบเนื่องมาจากปัญหากระบวนการยุติธรรมในภาพรวมซึ่งกิตติพงษ์ ได้ศึกษาและรายงานไว้ในหนังสือเรื่องยุทธศาสตร์การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทยระบุอย่างชัดเจนว่า “ปัญหากระบวนการยุติธรรม” เป็นปัญหาาระบบและโครงสร้างจนเกิดคดีความล้นศาล คนล้นเรือนจำ อันเนื่องมาจากประชาชนมีความต้องการรับบริการจากระบบงานยุติธรรมแต่การให้บริการไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้อย่างทั่วถึง สาเหตุเหล่านี้จะก่อให้เกิดปัญหาตามมาอีก

มากมายหากไม่มีการคิดวางแผนในการปฏิรูปเพื่อรองรับศตวรรษหน้า เพราะในข้อจำกัดของกระบวนการเองก็มีปัญหาไม่น้อยเช่นกัน

ส่วนท้ายกิตติพงษ์ ได้สร้างข้อเสนอเชิงนโยบายต่อภาครัฐและภาคประชาสังคมไว้ เมื่อกระบวนการยุติธรรมภายใต้กรอบทัศน์แบบแก้แค้นทดแทนในระยะเวลาที่ผ่านมามีปัญหาอย่างไม่เอื้อต่อการบริหารระบบงานยุติธรรมให้รองรับปัญหาอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไทย และสังคมโลก กอปรกับอาชญากรรมที่เกิดขึ้นใหม่ตามกระแสโลกาภิวัตน์ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้นการเผชิญหน้ากับความท้าทายในอนาคตจำเป็นต้องมีกระบวนการนวัตกรรมสำคัญ ๆ เพื่อมาเป็นการเลือกขึ้นมารองรับช่วงเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนากระบวนการยุติธรรมในอนาคตต่อไป

กระบวนการยุติธรรมทางเลือกตามความหมายที่กิตติพงษ์ นำเสนอจึงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหากระบวนการยุติธรรมตะวันตกที่ใช้อยู่ในประเทศต่าง ๆ และนับวันได้ประสบปัญหาทวีความรุนแรงมากขึ้น ทางเลือกเหล่านี้ได้แก่กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) ซึ่งเป็นที่น่ายินดีที่มีเครื่องมือรองรับการดำเนินการกระบวนการขึ้นแล้วโดยกรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม [1] และกระบวนการยุติธรรมชุมชน นั่นเอง

นอกจากนี้ในตำราของ สุทธิพล [2] ได้อธิบายถึงแนวคิดของกระบวนการยุติธรรมทางเลือก (alternatives to justice) ว่าหมายถึง กระบวนการหรือมาตรการใด ๆ ที่ใช้สำหรับแสวงหาความยุติธรรมที่มีรูปแบบการปฏิบัตินอกเหนือจากกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก ซึ่งหากมองในบริบทของคดีอาญาแล้ว กระบวนการยุติธรรมทางเลือกในคดีอาญาจึงมิใช่วิธีการฟ้องร้องคดีต่อศาลเพื่อเอาตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษตามระบบการดำเนินคดีอาญาอย่างเป็นทางการทั่วไปเพียงอย่างเดียว แต่อาจจะให้ผู้เสียหาย ผู้กระทำผิด และชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมกำหนดโทษ หรือหามาตรการที่เหมาะสมอื่น ๆ มาเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้น เพื่อสร้างความยุติธรรมตามทัศนคติของผู้เสียหาย ผู้กระทำผิด และชุมชน โดยกระบวนการหรือมาตรการใด ๆ เหล่านี้จะต้องสามารถนำมาให้พนักงานเจ้าหน้าที่ ตลอดจนคู่ความและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้เลือกใช้ปฏิบัติ กล่าวคือ จะมีกระบวนการหลักที่ใช้สำหรับคดีโดยทั่วไป แต่หากคดีใดเข้าหลักเกณฑ์ตามที่กฎหมายกำหนดก็สามารถนำเอากระบวนการหรือมาตรการอื่น ๆ ที่เหมาะสมมาใช้ในการแสวงหาความยุติธรรมนั้น [2]

ในขณะที่การทบทวนวรรณกรรมในงานวิจัยของจุฑารัตน์ และคณะ [3] เพื่อพัฒนากรอบแนวทางการวิจัยชุดโครงการกระบวนการยุติธรรมทางเลือกในสังคมไทยให้กับสำนักงานกิจการยุติธรรม โดยกำหนดนิยามความหมายไว้ว่า กระบวนการยุติธรรมทางเลือก (alternative justice) หมายถึงแนวคิดและวิธีการดำเนินการใด ๆ ต่อคู่กรณีในคดีแพ่งหรือผู้กระทำความผิดในคดีอาญาในขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการยุติธรรมโดยลดการใช้กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก อีกทั้งมีวัตถุประสงค์เพื่อลดผลร้ายของการดำเนินคดีช่วยบรรเทาปัญหาความแออัดของผู้ต้องขังในเรือนจำ ส่งเสริมการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนผู้กระทำความผิด และแสวงหาความยุติธรรมเชิงสร้างสรรค์ด้วยวิธีการเชิงสมานฉันท์กับผู้เสียหาย ผู้กระทำความผิด และหรือบุคคลอื่น ๆ ของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมนั้น ๆ ได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ มาตรการและวิธีการดำเนินการทางเลือกดังกล่าวจะต้องมีกฎหมายรองรับหรือมีหน่วยงานของรัฐรองรับการดำเนินงาน [3]

ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ง่ายขึ้น ในงานวิจัยข้างต้น จุฑารัตน์ ได้จัดกลุ่มความหมายของกระบวนการยุติธรรมทางเลือกที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ออกเป็น 2 กลุ่มด้วยกัน ดังนี้

1. กลุ่มที่เน้นแนวคิดทางเลือกทั่วไป ได้แก่ การระงับข้อพิพาททางเลือก (Alternative Dispute Resolution: ADRs) การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดโดยชุมชน (Community – base Correction) การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดโดยไม่ใช้ระบบที่เป็นทางการ (Non-Institutional Treatment of Offender) และการดำเนินคดีอาญาอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Justice)

2. กลุ่มที่เน้นแนวคิดทางเลือกแทนการคุมขัง ได้แก่ การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดโดยไม่ใช้เรือนจำ (Non – Custodial Treatment of Offender) การหันเหผู้กระทำความผิดออกจากเรือนจำ (Diversion from Custodial) การใช้ทางเลือกอื่นแทนการกักขัง (Alternative to Incarceration) การใช้มาตรการอื่นแทนการลงโทษจำคุก (Alternative to Prison) อย่างไรก็ตามสำหรับผู้เขียนมีความรู้ และความเข้าใจในกระบวนการยุติธรรมทางเลือกเมื่อได้มาเริ่มสนใจที่จะศึกษาในแนวทางอาชญาวิทยาและงานยุติธรรมอย่างแท้จริงเมื่อราวต้นปี พ.ศ. 2558 โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร.ปิยะพร ตันณีกุล จากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม เป็นผู้ให้บรรณานุกรมแก่ผู้วิจัยเป็นท่านแรกจนทำให้ผู้เขียนสนใจในกระบวนการนี้มาจนกระทั่งปัจจุบัน เพื่ออย่างน้อยได้ใช้เป็นแนวทางสำคัญในการแก้ไขปัญหาสำหรับกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักที่เกิดขึ้นจริงให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเป็นรูปธรรม

2. ความเป็นมา และคำจำกัดความของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

กระบวนการยุติธรรม Restorative เป็นกระบวนการยุติธรรมทางเลือกประเภทหนึ่งที่ได้ถูกนำเสนอในการแก้ไขปัญหาบางประการที่เกิดขึ้นจากกระบวนการยุติธรรมที่เน้นการแก้แค้นทดแทน จึงเสมือนเป็นคำทางเทคนิคในทางการบริหารงานยุติธรรมสำหรับกระบวนการที่เน้นการแก้ไขความเสียหายที่เกิดขึ้นจากอาชญากรรม Siegel ยังถือว่าให้คำนิยามได้ยากพอสมควรเพราะต้องอาศัยทั้งวิธีการในการปฏิบัติผสานกับบริบทของพื้นที่ด้วย Siegel, J. L. [4] ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของจตุรรัตน์ ที่มองว่าคำว่า Restorative Justice เป็นคำใหม่ในสังคมโลกร่วมสมัย และเมื่อมีการนำไปใช้ในแต่ละสังคม คำคำนี้ก็มีความหมายที่แตกต่างกันออกไปอีกตามบริบทของรัฐ สังคม และชุมชนนั้น ๆ แต่ต่างก็มีหลักการพื้นฐานบางประการร่วมกัน คือ การให้ความสำคัญกับ “กระบวนการเชิงสมานฉันท์” โดยเชื่อว่าเสมือนเป็นเวทีทางธรรมชาติที่สร้างสรรค์ให้เกิดการเยียวยา (repair) ความสมานฉันท์ (reconciliation) และความอบอุ่นใจ (reassurance) และเห็นพ้องกันว่ากระบวนการสมานฉันท์ไม่ใช่การมองหลังย้อนอดีตเพียงทางเดียว แต่เป็นการสร้างสังคมที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเพื่ออนาคต จตุรรัตน์ [5]

หากแต่เมื่อพิจารณาจากคำนิยามโดยองค์กรโลกบาลอย่างสหประชาชาติที่ได้ตีพิมพ์คู่มือความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ พิมพ์ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2563 (Handbook on Restorative Justice Programmes Second Edition) โดยผู้มิบบทบาทสำคัญคือ Yvon Dandurand ได้ให้บรรณานุกรมไว้ว่า โครงการยุติธรรมเพื่อการฟื้นฟู หรือเชิงสมานฉันท์นี้ตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่าฝ่ายที่เกี่ยวข้องหรือได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมควรมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการบรรเทาความทุกข์ทรมาน หรือความเสียหายที่เกิดขึ้น และหากเป็นไปได้ให้ดำเนินการเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดอันตรายขึ้นอีก แนวทางนี้ยังถูกมองว่าเป็นหนทางส่งเสริมการเปิดกว้าง เปิดเผยความจริง ส่งเสริมให้การแสดงออกอย่างสันติ และการแก้ปัญหาคความขัดแย้งด้วยการสร้างความเคารพต่อความหลากหลาย อีกทั้งส่งเสริมความรับผิดชอบแนวปฏิบัติของชุมชนด้วย ทั้งนี้ Dandurand [6] ยังได้ตอกย้ำว่ากระบวนการเชิงสมานฉันท์นี้โดยเนื้อแท้แล้วไม่ใช่กระบวนการ หรือแนวคิดใหม่แต่อย่างใด ทว่ามีรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ที่สืบย้อนไปได้มากกว่าสังคมก่อนการพัฒนากระบวนการยุติธรรมทางอาญาสมัยใหม่เสียด้วยซ้ำ Dandurand.Y. [6] ทั้งนี้แก่นของกระบวนการสามารถสรุปองค์ประกอบสำคัญได้ ดังนี้

1. การเข้าร่วมโดยสมัครใจ (Voluntary participation) ทั้งจากผู้กระทำความผิด ผู้เสียหาย และชุมชน
2. ผู้ประสานที่มีความเชี่ยวชาญ (Trained and professional facilitators) เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจ เพื่อช่วยให้เกิดการปรับความเข้าใจ การสำนึกผิด และป้องกันการไม่เท่ากันของอำนาจต่อระหว่างผู้กระทำความผิดและผู้เสียหาย
3. การขออภัยและให้อภัย เพื่อแก้ไขความสัมพันธ์ที่เป็นต้นตอของความขัดแย้ง

อีกทั้งผลงานวิชาการเรื่อง Taking Restorative Justice Seriously ของ Adriaan Lanni ศาสตราจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยฮาวาร์ด ผู้มีผลงานและสนใจงานด้านยุติธรรมทางเลือกโดยอ้างอิงตามแนวสังคมวิทยากฎหมาย และ

ประวัติศาสตร์ ในผลงานชิ้นนี้ให้คำจำกัดความของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไว้อย่างน่าสนใจว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ได้แก่การตอบสนองที่ถูกต้องต่อการกระทำผิดที่ไม่ควรเน้นที่การลงโทษ แต่เน้นที่การตอบสนองความต้องการของผู้เสียหาย โดยให้ผู้กระทำผิดรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้น ดำเนินการแก้ไขความเสียหายที่ผู้เสียหายได้รับให้มากที่สุด และชุมชนและจัดการกับความต้องการของผู้กระทำผิดเพื่อป้องกันการกระทำผิดซ้ำในภายหลัง มีนักวิชาการบางท่านได้เปรียบเทียบกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นี้ว่าเป็นกระบวนการ “transformative justice”

กระนั้นในมุมมองของ Lanni [7] ได้ยืนยันว่าความยุติธรรมในการเชิงสมานฉันท์สามารถขยายได้โดยไม่ส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญเพราะโดยเนื้อแท้แล้วเป็นกระบวนการที่เหมาะสม ความเสมอภาคทางเชื้อชาติ และสัดส่วนในเวลาเดียวกัน การขยายกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์อย่างมากทำให้เกิดการประนีประนอมซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญบางประการของกระบวนการยุติธรรมเชิงบูรณะโดยตัวของกระบวนการเอง

สำหรับประเทศไทยแนวความคิดเรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้น ในเวทีสัมมนาวิชาการต่าง ๆ หรือในงานเขียนของจุฬารัตน์ เอื้ออำนวย ได้ยกให้กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ อติตปัดกระทรวงยุติธรรม และผู้อำนวยการสถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย (TIJ) เป็นผู้ให้ความหมายของ Restorative Justice ที่เป็นภาษาไทยว่า “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” เป็นท่านแรก กล่าวคือ หลักคิดเบื้องหลังการกำหนดความหมายดังกล่าวเมื่อครั้งที่เข้าร่วมประชุม UN expert groups in restorative justice ที่ประเทศแคนาดา ปี พ.ศ. 2544 ได้มีการหยิบยกประเด็นชื่อ restorative justice ขึ้นมาหารือกันว่าเมื่อแปลชื่อตามตัวอักษรนั้นไม่อาจสื่อความหมายชัดเจนเท่าที่ควรและไม่ดึงดูดความสนใจหากมีการนำไปขยายผล ซึ่งผู้แทนหลายประเทศต่างเห็นพ้องด้วยว่าเป็นเช่นนั้น กิตติพงษ์จึงได้เสนอชื่อให้ใช้คำที่นำความคิดไปสู่เป้าหมายสุดท้ายร่วมกันว่า “social harmony” จากประสบการณ์ที่ใช้คำว่ายุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในสังคมไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 ซึ่งที่ประชุมนานาชาติเห็นชอบและได้ระบุไว้ในเอกสารสำคัญด้วย [5] และที่สำคัญกิตติพงษ์ มักจะตอกย้ำถึงความจำเป็นในการนำกระบวนการที่ใหม่นี้มาใช้จริงในระบบงานยุติธรรมของประเทศไทยเสมอมาผ่านงานวิชาการที่ตีพิมพ์ในแวดวงวิชาการ หรือการแสดงผลงานในสัมมนา เสวนาวิชาการต่าง ๆ อาทิ งานของสถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย เมื่อสถานการณ์ของกระบวนการยุติธรรมไทยในปัจจุบันกำลังเผชิญกับปัญหานักโทษล้นคุก โดยไทยมีจำนวนผู้ต้องขังมากเป็นอันดับ 6 ของโลก และเป็นอันดับ 1 ของอาเซียน ปัญหานี้มีสาเหตุจากระบบกฎหมายที่กำหนดโทษจำคุกมากเกินไป เน้นการลงโทษผู้กระทำผิดโดยไม่ให้ความสำคัญต่อการเยียวยาผู้เสียหายเท่าที่ควร อีกทั้งยังขาดการมีส่วนร่วมของสังคมในกระบวนการต่าง ๆ ทำให้เกิดปัญหาการกระทำผิดซ้ำ และยิ่งทำให้จำนวนผู้ต้องขังเพิ่มมากขึ้น ด้วยปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในกระบวนการยุติธรรม กิตติพงษ์ จึงเสนอว่าแนวคิดเรื่องความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์อาจเป็นตัวเลือกหนึ่งที่จะเป็นทางออกให้กับปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ได้ เป็นต้น

กระนั้นแล้วจุฬารัตน์ ถือเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการศึกษาระบบการยุติธรรมทางเลือก ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ และยุติธรรมชุมชน ได้ให้นิยามและคำจำกัดความไว้ได้อย่างกระชับและเข้าใจได้ง่ายว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์หมายถึงการอำนวยความสะดวกที่ต้องการทำให้ทุกฝ่ายซึ่งได้รับผลกระทบได้คืนกลับมาสู่สภาพดั้งเดิม อันเป็นการสร้างความสมานฉันท์ในสังคม โดยมีหลักการสำคัญว่าการกระทำผิดอาญาเป็นเรื่องที่ละเมิดสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคล และละเมิดกฎหมายของรัฐตามลำดับ การทำให้ทุกฝ่ายกลับคืนสู่สภาพดีดั้งเดิมจึงต้องฟื้นฟูสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลคู่กรณี และชุมชนเป็นลำดับแรกซึ่งเป็นเรื่องที่สุดค้องและมีอยู่แล้วในขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมของสังคมโลก และสังคมไทย [5]

3. กระบวนการ และรูปแบบของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

กระบวนการ (process) ของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะเริ่มจากการทบทวนคำนิยามใหม่ในวงแห่งความขัดแย้งระหว่างผู้กระทำผิด เหยื่อ รวมไปถึงสถาบันต่าง ๆ ที่ได้รับผลกระทบรอบข้าง อาทิ ครอบครัว โรงเรียน ที่ทำงาน

เป็นต้น ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขปัญหาล่าช้าที่เกิดขึ้นให้สอดคล้องกับบริบทอย่างแท้จริง มากกว่าที่จะยึดติดไปสู่กระบวนการยุติธรรมที่เป็นทางการ หรือกระแสหลักซึ่งจะไม่มีความสัมพันธ์กับชุมชน หรือเข้าใจสภาพแวดล้อมของบริบทในวงแห่งความขัดแย้งนี้ได้อย่างแท้จริง ในทำนองเดียวกันนี้ความขัดแย้งส่วนมากเกิดขึ้นในชุมชนไม่ได้เกิดขึ้นในศาลยุติธรรม [4] นั่นเอง

เมื่อผู้เขียนได้ทบทวนจากเอกสารทางวิชาการของ Dandurand [6], Siegel [4] และจตุรรัตน์ [5] พบว่ากระบวนการของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้ถูกนำเสนอผ่านกระบวนการหลักสามประเภท : การไกล่เกลี่ย, การประชุมกลุ่มครอบครัว และวงการแห่งการพิจารณาต่าง ๆ ที่ได้เป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการพัฒนาโครงการยุติธรรมฟื้นฟูและมีผลในด้านการป้องกันอาชญากรรมและการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของกระบวนการยุติธรรมทางอาญากระแสหลัก ทั้งนี้ในงานของจตุรรัตน์ ฯ ได้เพิ่มเติมอีกหนึ่งกระบวนการ กล่าวคือเป็นรูปแบบคณะกรรมการบูรณาการชุมชนเข้าไปเป็นรูปแบบที่สี่ด้วย โดยทั้งสี่รูปแบบสามารถอธิบายได้ดังนี้

1. รูปแบบการไกล่เกลี่ยผู้เสียหาย - ผู้กระทำความผิด (Victim – offender mediation: VOM) โปรแกรมไกล่เกลี่ยระหว่างผู้เสียหาย กับผู้กระทำความผิด (VOM) เป็นหนึ่งในโครงการริเริ่มด้านความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่เก่าแก่ที่สุด และนิยมแพร่หลายในยุโรปถูกนำเสนอผ่านกระบวนการโดยตรงหรือโดยอ้อมที่เหยื่อและผู้กระทำผิดมีส่วนร่วมในการอภิปรายเกี่ยวกับอาชญากรรมและผลกระทบของอาชญากรรมที่ได้รับ โดยการอำนวยความสะดวกเป็นบุคคลที่สามที่เป็นกลางทำหน้าที่เป็นผู้ประสาน (facilitator) ซึ่งได้รับการฝึกฝนเพื่อการนี้มาโดยเฉพาะไม่ว่าจะในการประชุมแบบเห็นหน้าหรือผ่านวิธีการทางอ้อมอื่น ๆ อย่างน้อยที่สุด พวกเขาเปิดโอกาสให้มีการช่วยเหลือเสวนากัน และทำความเข้าใจซึ่งกันและกันโดยตรงหรือโดยอ้อมระหว่างผู้กระทำความผิดกับเหยื่อ

ในทางปฏิบัติผู้ประสานมักจะมีการพบปะกับทั้งสองฝ่ายก่อนการประชุมแบบเห็นหน้ากันถึงช่วยพวกเขาเตรียมตัว สิ่งนี้ทำให้แน่ใจว่าผู้เสียหายจะไม่ตกเป็นเหยื่อซ้ำโดยการเผชิญหน้ากับผู้กระทำความผิด และผู้กระทำความผิดรับทราบความรับผิดชอบต่อเหตุการณ์และมีความจริงใจในการต้องการพบผู้เสียหาย ในคู่มือของ Dandurand [6] ได้กำหนดข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐาน 4 ข้อก่อนมีการไกล่เกลี่ย ได้แก่ 1) ผู้กระทำความผิดต้องยอมรับ (หรืออย่างน้อยไม่ปฏิเสธ) ความรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้น 2) ผู้เสียหายและผู้กระทำความผิดตกลงกันในข้อเท็จจริงพื้นฐานของคดีเพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับพวกเขาในการมีส่วนร่วมต่อการไกล่เกลี่ย 3) ทั้งผู้เสียหายและผู้กระทำความผิดต้องเข้าใจกระบวนการและเต็มใจให้เข้าร่วม และ 4) ทั้งผู้เสียหายและผู้กระทำความผิดต้องถือว่าปลอดภัยที่จะมีส่วนร่วมในกระบวนการนี้ Dandurand.Y. [6]

2. รูปแบบการประชุมกลุ่มครอบครัว (Family group conferencing: FGC) การประชุมกลุ่มครอบครัว (FGC) มักใช้เป็นทางเลือกเพื่อเบี่ยงเบนคดีในกรณีผู้กระทำความผิดเป็นเด็กและเยาวชนให้ออกจากกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่เป็นทางการ รูปแบบนี้ที่ทันสมัยถูกนำมาใช้ในกฎหมายระดับประเทศและนำไปใช้กับกระบวนการยุติธรรมของเยาวชนในนิวซีแลนด์ในปี 1989 ทำให้ในขณะนั้นเป็นรูปแบบที่เป็นระบบมากที่สุดสำหรับแนวทางความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มีอยู่ ในปัจจุบันรูปแบบนี้ยังใช้กันอย่างแพร่หลายในรูปแบบที่ดัดแปลงโดยเป็นวิธีเบี่ยงเบนความสนใจจากตำรวจในแคนาดา สาธารณรัฐเช็ก ไอร์แลนด์ เลโซโท แอฟริกาใต้ ออสเตรเลีย และสหรัฐอเมริกา เป็นต้น

สำหรับขั้นตอนการประชุมแต่ละครั้งมีผู้ประชุมหรือผู้ประสานงาน เนื่องจากจุดเน้นของการประชุมกลุ่มครอบครัวจะมีกระบวนการค่อนข้างกว้างกว่าโปรแกรมการไกล่เกลี่ยทั่วไป เป็นการรวมตัวกันของครอบครัว และเพื่อนของทั้งผู้เสียหายและผู้กระทำความผิด ในบางครั้งสมาชิกคนอื่น ๆ ของชุมชนด้วยเพื่อมีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างมีอาชีพ กระบวนการ FGC มีเป้าหมายเพื่อระบุผลลัพธ์ที่พึงประสงค์สำหรับคู่กรณี โดยจัดการกับผลที่ตามมาของอาชญากรรม และสำรวจวิธีที่เหมาะสมในการป้องกันพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมไม่ให้เกิดขึ้นอีก หน้าที่หลัก ๆ จึงสะท้อนการเผชิญหน้ากับผู้กระทำความผิดด้วยผลที่ตามมาของอาชญากรรม การพัฒนาแผนการชดเชย และในกรณีที่ร้ายแรงกว่า (เช่น ในรูปแบบนิวซีแลนด์) ให้กำหนด

ความจำเป็นในการเข้มงวดมากขึ้น การกำกับดูแลและ/หรือการควบคุมดูแล เช่นในออสเตรเลียและสหรัฐอเมริกาเจ้าหน้าที่ตำรวจโดยทั่วไปจะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการหลักสำหรับการอ้างอิงถึงโปรแกรม ในขณะที่ในแอฟริกาใต้ คืออัยการ เป็นต้น

3. รูปแบบการพิจารณาแบบล้อมวง (Circle sentencing: CS) เป็นรูปแบบที่ใช้กันแพร่หลายของคนที่พื้นเมืองทวีปอเมริกาเหนือ โดยมักใช้วงสนทนาเพื่อการตัดสินใจ พิธีทางจิตวิญญาณ การรักษา การแบ่งปัน และการสอน การใช้กระบวนการวงกลมได้รับการปรับให้เข้ากับวัฒนธรรมทางอาญา การล้อมวงสามารถใช้เพื่ออำนวยความสะดวกในกระบวนการพิจารณาคดี อีกทั้งยังสามารถใช้ภายในพื้นที่ใกล้เคียงเพื่อจัดการกับความกังวลของผู้อยู่อาศัยเกี่ยวกับอาชญากรรมหรือการต่อต้านสังคมพฤติกรรมหรือเพื่อแก้ไขข้อร้องเรียนต่อสมาชิกของหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายหรือราชทัณฑ์ หน่วยงานการแก้ปัญหาเชิงบวกสามารถเกิดขึ้นได้จากการสนทนาในชุมชนดังกล่าว พวกเขาได้รับดำเนินการในโรงเรียนเพื่อจัดการกับความผิดเล็กน้อยและแก้ไขข้อขัดแย้ง สามารถนำไปปฏิบัติได้ในกรณีความขัดแย้งระหว่างชุมชนและอาชญากรรมจากความเกลียดชัง นอกจากนี้ยังสามารถใช้ในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นและลดความรุนแรงภายในเรือนจำและสถานกักกันอื่น ๆ จนกระทั่งสนับสนุนให้ผู้ต้องขังกลับคืนสู่ชุมชนหรือคนหนุ่มสาวกลับคืนสู่สังคม

การพิจารณาคดีแบบล้อมวงเป็นแนวทางที่สามารถนำหลักการของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ได้ภายในกรอบองค์รวมที่บุคลากรระบบยุติธรรมใช้อำนาจและอำนาจร่วมกับสมาชิกในชุมชน และการพิจารณาคดีแบบล้อมวงกลมยังให้ทางเลือกที่หลากหลายสำหรับการชดเชยค่าเสียหายและการลงโทษ ทั้งนี้กระบวนการถูกออกแบบเพื่อเสริมสร้างความรู้สึกมีส่วนร่วมของชุมชนและเพื่อมอบอำนาจให้เหยื่อ ผู้กระทำผิด และสมาชิกในชุมชนผ่านกระบวนการบำบัดและแก้ปัญหา เป้าหมายคือการรักษาผู้ได้รับผลกระทบทั้งหมดโดยเฉพาะผู้ประสพภัย แต่ยังคงให้อำนาจความสะดวกในการฟื้นฟู และการรวมตัวทางสังคมของผู้กระทำผิดโดยการแก้ไขความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้กระทำผิดและสมาชิกของชุมชน

4. รูปแบบคณะกรรมการบูรณาการชุมชน (Community reparative board) ในคู่มือของ Dandurand จัดให้รูปแบบคณะกรรมการชุมชนเป็นลักษณะกระบวนการกึ่งกลาง (Quasi-restorative justice process) แต่ในงานของจตุรรัตน์ ฯ ได้แยกออกมาเป็นรูปแบบที่ 4 และมองว่าเป็นกระบวนการที่หวนกลับคืนมาใหม่ ซึ่งเป็นรูปแบบที่เน้นการแสดงความรับผิดชอบของชุมชนมีการนำไปใช้อย่างกว้างขวาง เช่น คณะกรรมการเยาวชน คณะกรรมการเพื่อนบ้าน คณะกรรมการยุติธรรมทางเลือก เป็นต้น

กระบวนการบูรณาการชุมชนเหล่านี้ส่วนใหญ่ใช้เป็นกลไกเบี่ยงเบนโดยมุ่งหมายให้ผู้กระทำผิดที่ยอมรับความรับผิดชอบต่ออาชญากรรม โอกาสที่จะรับผิดชอบและจัดการกับอันตรายและความต้องการของเหยื่อและชุมชน อีกทั้งเป็นกระบวนการที่มุ่งหวังผลการชดเชยเยียวยาตามการมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งของชุมชนในการตัดสินใจ และในที่สุดพัฒนาต่อมาเป็นยุติธรรมชุมชน (Community justice)

4. ประสบการณ์การปรับใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในประเทศต่าง ๆ

ในคู่มือกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Handbook on Restorative Justice Programmes Second Edition) ขององค์การสหประชาชาตินี้ได้จัดพิมพ์เป็นครั้งที่ 2 ได้ยกตัวอย่างกรณีประเทศที่ได้ปรับใช้กระบวนการเชิงสมานฉันท์นี้แล้วค่อนข้างประสบความสำเร็จ ปรากฏในบทที่ 3 อาทิ

1) **ประเทศออสเตรเลีย** ในออสเตรเลียกระบวนการไกล่เกลี่ยผู้เสียหาย - ผู้กระทำผิด หรือ VOM ได้ถูกกำหนดไว้ในประมวลวิธีพิจารณาความอาญาในมาตราที่ 204 และยังคงจัดให้อยู่ในส่วนการเบี่ยงเบนคดี (Diversion) ออกจากกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักด้วยการถอนฟ้องคดี อีกทั้งเป็นหนึ่งในมาตรการเบี่ยงเบนคดีของฐานความผิดที่มีโทษจำคุกไม่เกินห้าปี และความผิดต้องไม่มีผู้เสียชีวิต

กระบวนการไกล่เกลี่ย VOM นี้สามารถใช้ได้ในทุกขั้นตอนของการดำเนินคดีอาญาซึ่งโดยปกติแล้ว VOM จะทำขึ้นในระยะแรก โดยพนักงานอัยการมีดุลยพินิจในการส่งต่อคดีไปยัง VOM และอาจดำเนินการสอบสวนเพื่อให้มั่นใจว่าคดีเข้าหลักเกณฑ์หรือไม่ ผู้ตัดสินยังสามารถทำการส่งต่อประมาณร้อยละ 85 ของการอ้างอิงถึง VOM ในออสเตรเลียนั้นจัดทำโดยอัยการ หากพนักงานอัยการหรือผู้พิพากษาตัดสินใจที่จะเสนอ VOM ให้ดำเนินการโดยสมาคมเพื่อบริการคุมประพฤติและงานสังคมสงเคราะห์ (Neustart) ซึ่งเป็นหน่วยงานอิสระที่ได้รับทุนจากกระทรวงยุติธรรมพร้อมสำนักงาน 35 แห่งทั่วออสเตรเลีย ผู้ไกล่เกลี่ยที่ Neustart เป็นนักสังคมสงเคราะห์ นักกฎหมาย หรือนักจิตวิทยาที่ได้รับการฝึกฝนหรือฝึกฝนพิเศษ และต้องมีผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องคุณสมบัติผู้ไกล่เกลี่ยจะเข้าถึงผู้กระทำความผิดและผู้เสียหาย และโดยส่วนใหญ่ผ่านการไกล่เกลี่ยแบบตัวต่อตัวโดยตรง พยายามที่จะบรรลุข้อตกลงหรือการประนีประนอมโดยไม่ต้องมีการพิจารณาคดีหรือผลลัพธ์ของ VOM อาจรวมถึงการชดเชย/เยียวยาทางการเงินสำหรับความเสียหาย และข้อตกลงต้องเป็นลายลักษณ์อักษรลงนามโดยคู่สัญญา ดังนั้นผู้ไกล่เกลี่ยมีหน้าที่ในการประมวลผลคดีทั้งหมดรวมทั้งรายงานขั้นสุดท้ายต่อพนักงานอัยการ

ความสำเร็จของ VOM ที่เกิดอย่างสม่ำเสมอนำไปสู่การละเว้นการฟ้องร้องคดีอาญาและประวัติอาชญากรรม ในปี พ.ศ. 2558 คิดเป็นร้อยละ 74.1 ของ VOM ประสบความสำเร็จ จากการศึกษาพบว่า ผู้เข้าร่วม 84 % ไม่ได้ทำผิดซ้ำหลังได้รับเงินชดเชยนอกศาลเสร็จสิ้นแล้ว [6]

ทั้งนี้ ข้อมูลข้างต้นสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกับรายงานการประชุมวิชาการระดับชาติของสถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย (TIJ) ร่วมกับสำนักงานว่าด้วยยาเสพติดและอาชญากรรมแห่งสหประชาชาติ (UNODC) ที่ได้จัดการประชุมระดับชาติว่าด้วยความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ขึ้น โดยมีผู้เชี่ยวชาญและผู้ปฏิบัติงานในแวดวงยุติธรรมมาร่วมบรรยายอภิปราย และแลกเปลี่ยนความรู้ กรณีศึกษาที่น่าสนใจ รวมถึงโอกาสและความท้าทายที่เกิดขึ้นจากการปรับใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ Ms.Jee Aei Lee เจ้าหน้าที่ด้านกระบวนการยุติธรรมทางอาญาและป้องกันอาชญากรรม จากสำนักงานว่าด้วยยาเสพติดและอาชญากรรมแห่งสหประชาชาติ (UNODC) ได้นำกรณีศึกษาของประเทศออสเตรเลีย และต่อยอดถึงประสบการณ์ที่ดำเนินการแล้วมีประสิทธิภาพส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน แต่ถึงอย่างไรก็ตาม Ms. Lee ได้ให้ข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการปรับใช้ให้ถูกต้องว่ากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ควรจะเป็นกระบวนการทางเลือกที่ถูกใช้หลังผ่านการประเมินความเสี่ยงที่เหมาะสมแล้ว และดำเนินการโดยผู้ไกล่เกลี่ยที่มีประสบการณ์เท่านั้น กานต์ธีรา [8]

2) สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวได้มีการจัดตั้งหน่วยไกล่เกลี่ยหมู่บ้าน (VILLAGE MEDIATION UNITS) ขึ้นเพื่อให้เป็นกลไกต่อเนื่องในการระงับข้อพิพาท และส่งเสริมการประนีประนอมให้หน่วยรกรากหญ้าใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการระงับข้อพิพาทก่อนที่จะนำคดีขึ้นสู่ศาล ซึ่งกำหนดไว้กฎหมายเป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน สะท้อนผ่านงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ของนิตยา และณัฐกานฎณ์ [9] ที่ได้ศึกษาเรื่องระบบยุติธรรมชุมชนในประเทศประชาคมอาเซียน: กรณีศึกษาสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ว่ากฎหมายกำหนดให้มีการใช้ระบบการไกล่เกลี่ยก่อนที่จะใช้ระบบยุติธรรมในกระแสหลัก ดังนั้น ระบบงานยุติธรรมชุมชนจึงเป็นกระบวนการที่บรรจุอยู่ในระบบยุติธรรมหลักของประเทศ สำหรับการไกล่เกลี่ยปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนจะเปิดโอกาสให้แต่ละฝ่ายสลับกันพูดหรือไม่แย้งกันพูด เพื่อป้องกันการทะเลาะวิวาท การให้พูดคนละครั้งทำให้อีกฝ่ายต้องฟังความเห็นหรือมุมมองของคู่กรณี ทำให้เห็นถึงจุดยืนหรือมุมมองของอีกฝ่ายอันอาจทำให้เกิดความเข้าใจฝ่ายตรงข้ามได้มากขึ้นไม่ได้มองเฉพาะในมุมของตนเองเท่านั้น และการให้คู่กรณีสามารถนำบุคคลอื่นมาร่วมในการเจรจาไกล่เกลี่ยได้เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องรู้สึกว่ามีควมไว้วางใจมากขึ้น เพราะมีบุคคลที่ตนเองต้องการให้เข้าร่วมในการเจรจาไกล่เกลี่ยด้วย ในการเจรจาไกล่เกลี่ย คณะกรรมการมักจะใช้วิธีการชี้ให้เห็นถึงปัญหาและค่าใช้จ่ายที่อาจจะต้องเสียหรือจะต้องมีค่าใช้จ่ายหากมีการดำเนินคดีระหว่าง

กัน ทั้งปัญหาในเรื่องความยุ่งยากในการดำเนินคดี ปัญหาด้านค่าใช้จ่ายที่จะเกิดขึ้น ปัญหาเรื่องการเสียเวลา ปัญหาในเรื่องของความรู้สึกหรือสุขภาพจิตต่าง ๆ ที่เกิดตามมาหากมีคดีความเกิดขึ้นซึ่งส่วนใหญ่กรรมการที่ทำหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยจะใช้แนวทางในการเจรจาไกล่เกลี่ย เป็นต้น ในงานวิจัยชิ้นนี้ได้สรุปปัจจัยที่ทำให้การระงับข้อพิพาทในระดับหมู่บ้านของสปป.ลาว ประสบผลสำเร็จว่ามี 4 ปัจจัย ได้แก่

1) ระบบการจัดตั้งของรัฐ แม้ สปป.ลาวจะปกครองด้วยระบบคอมมิวนิสต์ ซึ่งองค์กรต่าง ๆ ถูกจัดตั้งโดยฝ่ายปกครอง แต่ระบบการจัดตั้งของลาวยังคงให้ความสำคัญต่อวิถีชุมชน และไม่ทำลายอำนาจชุมชน กล่าวคือ คอมมิวนิสต์แบบลาวมีความยึดหยุ่นประนีประนอมจะเห็นได้จากคณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งในระดับหมู่บ้าน แม้เป็นองค์กรที่กำหนดโครงสร้างและถูกจัดตั้งโดยภาครัฐ แต่คณะกรรมการดังกล่าวยังมีความเป็นอิสระและมีบทบาทเป็นตัวแทนชุมชนอย่างแท้จริง

2) ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม และจารีตประเพณี สปป.ลาวเป็นประเทศคอมมิวนิสต์ที่มีเอกลักษณ์ต่างจากประเทศคอมมิวนิสต์อื่น กล่าวคือ ยังคงวิถีชีวิตไว้ได้อย่างงดงาม ประชาชนชาวลาวส่วนใหญ่ยังมีบุคลิกภาพของชาวพุทธ

3) โครงสร้างของหน่วยไกล่เกลี่ยมีความสอดคล้องกับแนวคิดยุติธรรมชุมชนและยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยบุคคลที่เข้ามาไกล่เกลี่ยมาจากหลายภาคส่วนในชุมชนซึ่งล้วนเป็นบุคคลที่มีความใกล้ชิดและเข้าใจถึงลักษณะความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านของตนเป็นอย่างดี เช่น ชาวหนุ่มประชาชนปฏิวัติลาวชั้นบ้าน ซึ่งประกอบด้วยหัวหน้าชาวหนุ่มที่สมาชิกให้ความเคารพนับถือ และมีหน้าที่อบรม ตักเตือนให้สมาชิกของตนเคารพต่อจารีตประเพณีและระเบียบของบ้านเมือง ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความเหมาะสมในการที่จะเข้ามาไกล่เกลี่ยให้คู่กรณีตกลงระงับข้อพิพาทได้

4) ภูมิปัญญาในการบริหารจัดการ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งในชุมชนของสปป.ลาว ประสบความสำเร็จ ตัวอย่างเช่น การใช้วิธีแก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุโดยเน้นเชิงป้องกัน เช่น การจัดระบบการปรึกษาหารือระหว่างกันของสหพันธ์แม่หญิงในหมู่บ้านเป็นการป้องกันปัญหาความขัดแย้งในครอบครัว อันจะนำไปสู่ความแตกแยก และส่งผลกระทบต่อบุตรหลาน เป็นต้น นิติยา และฉวีภาณุกาญจน์ [9]

กระนั้น การดำเนินการในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของสปป.ลาวที่ประสบความสำเร็จในการหันเหคดีออกจากกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักนี้ได้ถูกตอกย้ำด้วยผลงานทางวิชาการที่ได้นำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม ครั้งที่ 9 ของสัปดาห์ [10] ได้ศึกษาลงลึกไปที่กระบวนการยุติธรรมเด็กและเยาวชนภายใต้หัวข้อย่อยของบทความที่ว่าด้วยการหันเหคดีในกระบวนการยุติธรรมเด็กและเยาวชนของลาวมีผลมาจากการที่สังคมได้มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วทำให้หลายอย่างเกิดทั้งด้าน บวกและด้านลบ มีทั้งสิ่งที่ดีและไม่ดีที่มีผลกระทบต่อเด็กที่กำลังอยู่ในวัยอยากรู้อยากลอง นอกจากนี้ยังมีผู้ใหญ่บางคนใช้เด็กไปกระทำความผิด หรือบังคับให้เด็กกระทำความผิดที่ไม่เหมาะสมแก่วัย และนับวันสิ่งเหล่านั้นนับวันยิ่งรุนแรงขึ้นทำให้สังคมเสื่อมเสีย รัฐบาลลาวเองตระหนักดีว่าเด็กเป็นทรัพยากรที่ล้ำค่าเป็นอนาคตของชาติ และโดยธรรมชาติเด็กยังไม่มีมารอบคอบและยังไม่สามารถตัดสินใจได้ว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด สิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำ เมื่อเป็นเช่นนี้รัฐบาลและสังคมต้องร่วมกันหาทางออกที่เหมาะสมให้แก่เด็กและเยาวชนที่หลงกระทำความผิดโดยเฉพาะเป็นกรณีที่ไม่ร้ายแรง ก็จะต้องหาวิธีการประนีประนอมด้วยวิธีการไกล่เกลี่ย เพราะวิธีนี้นอกจากจะทำให้เด็กได้รับรู้ถึงการกระทำของตนเองที่เป็นอันตรายต่อสังคมแล้ว เด็กยังอาจยินยอมเปลี่ยนแปลงการกระทำของตนเองที่เป็นอันตรายต่อสังคมและกลับคืนเข้าสู่สังคมได้ ในปี ค.ศ. 1997 (พ.ศ. 2540) รัฐบาลจึงมีนโยบายให้ทุกหมู่บ้านมีหน่วยงานไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยรัฐบาลจะเป็นผู้กำหนดว่าลักษณะของ หน่วยงานไกล่เกลี่ยข้อพิพาทหมู่บ้านทำงานกันอย่างไรและผู้ปฏิบัติหน้าที่ต้องเป็นใคร เช่น ที่หมู่บ้านเวียงเม ประธานหน่วยไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคือหัวหน้าหมู่บ้าน นอกจากนี้ประกอบด้วยบุคคลที่มาจากหน่วยงานของรัฐ หน่วยงานแม่หญิงลาว สหภาพเด็กและเยาวชนอย่างละ 1 คน ผู้สูงอายุของหมู่บ้านละ 2 คน รวมถึงเหยื่อ ผู้กระทำความผิดและพ่อแม่ของผู้กระทำความผิด โดยในการไกล่เกลี่ยนั้นอาจให้คดีใช้เป็นเงิน ถ้าไม่มีเงินอาจใช้เป็นแรงงานได้และอาจมีการทำข้อตกลงถ้าไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงคดีนั้นจะต้องเข้าสู่

การพิจารณาคดีแบบปกติ ทั้งนี้งานวิชาการของ สันทกฤษณ์ ได้พยายามสร้างข้อสรุปที่ได้จากงานวิจัยของสุนนทิพย์ และปิยะพร [11] ว่าสปป.ลาวคือประเทศต้นแบบที่ดีในการเปรียบเทียบกับกลุ่มประเทศในสมาคมอาเซียน ในเรื่องการเบี่ยงเบนหรือหันเหคดีเด็กและเยาวชนออกจากกระบวนการยุติธรรม โดยการให้ครอบครัวและชุมชนเข้ามามีบทบาทในกระบวนการแก้ไขฟื้นฟูเด็กและเยาวชนทำให้ครอบครัวและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรับผิดชอบต่อพฤติกรรมในการกระทำความผิดของเด็กและเยาวชนได้เป็นอย่างดี อาจเป็นเพราะสปป.ลาวมีลักษณะความเป็นชนบทค่อนข้างสูง และยังคงมีการอนุรักษ์นิยมที่ทำให้สภาพสังคมเอื้อต่อการแก้ไขฟื้นฟูเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดก็อาจเป็นไปได้ สันทกฤษณ์ [10]

3) สาธารณรัฐแอฟริกาใต้

กว่าทศวรรษที่ผ่านมา “โครงการชุมชนแห่งสันติภาพ” (Community Peace Programme) ได้ถูกสร้างเพื่อเป็นแบบจำลองของการปกครองท้องถิ่นที่เน้นกิจกรรมในรูปแบบเครือข่าย “คณะกรรมการสันติภาพ” กว่า 180 แห่งทั่วแอฟริกาใต้ ด้วยการอำนวยความสะดวกในการริเริ่มสร้างสันติภาพ โดยคณะกรรมการสันติภาพจึงได้กลายเป็นทรัพยากรอันมีค่าในชุมชนที่พวกเขาให้บริการ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมความมั่นคงของมนุษย์ให้คู่กันกับความรู้อันท้องถิ่น เพิ่มทุนทางสังคมและสร้างพันธมิตรที่มีประสิทธิภาพ Dandurand.Y. [6]

โครงการสันติภาพชุมชนให้การจัดการโครงการ และการเงินโดยรวม ตลอดจนการฝึกอบรม การสนับสนุน การติดตาม การระดมทุน การประมวลผลการชำระเงิน การจัดการข้อมูลและการตรวจสอบในความสัมพันธ์ตามสัญญา กับคณะกรรมการสันติภาพ มีหน้าที่รับผิดชอบในการรักษาความสมบูรณ์และความสม่ำเสมอของแบบจำลองคณะกรรมการสันติภาพ/ศูนย์สันติภาพของชุมชน และสำหรับความคิดเห็นขั้นนำเกี่ยวกับประสิทธิภาพขององค์ประกอบต่อไปนี้

1) กระบวนการสร้างสันติภาพ – การแก้ไขข้อขัดแย้ง

กุญแจสำคัญในการแก้ไขข้อพิพาทในท้องถิ่นและข้อตกลงว่าด้วยแผนที่ใช้การได้และประสิทธิผลที่ไม่เพียงแต่แก้ปัญหาเท่านั้น แต่ยังป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์ขึ้นอีก คือการนำคนในท้องถิ่นที่เหมาะสมมารวมกัน เพื่อให้บรรลุผลนี้ โครงการสันติภาพชุมชนอำนวยความสะดวกในการอภิปรายข้อพิพาทตามกฎหมายที่ตกลงกันได้และกระบวนการที่เป็นมาตรฐาน

2) กระบวนการสร้างสันติภาพ – การพัฒนาสังคม

การสร้างสันติภาพเกี่ยวข้องกับปัญหาทั่วไปในวงกว้างของชุมชนมากกว่าข้อพิพาทส่วนบุคคล รัฐบาลท้องถิ่นมักมีส่วนร่วมในโครงการสร้างสันติภาพ กระบวนการของการสร้างสันติภาพขยายงานของโครงการสันติภาพชุมชนจากรูปแบบการจัดการความขัดแย้งไปสู่รูปแบบการกำกับดูแล

ภายใต้โครงการสันติภาพชุมชน Community Peace Program จะตอบแทนสมาชิกในชุมชนที่แข่งขันในคณะกรรมการสันติภาพเพื่อยกย่องการบริการของพวกเขาต่อชุมชนของพวกเขา ค่าตอบแทนนี้แทนงานอาสาสมัคร นอกเหนือจากการนำรายได้เล็กน้อยมาสู่ครอบครัวที่ยากจนแล้ว ยังเป็นแรงจูงใจที่จะสร้างวัฒนธรรมแห่งความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน การชี้นำตนเอง และการเคารพสิทธิมนุษยชน ตัวโปรแกรมเองจึงสร้างผลงาน

อย่างไรก็ตามในหน้าเว็บไซต์ของโครงการสันติภาพชุมชน ได้สรุปปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของแบบจำลองคณะกรรมการสันติภาพคือระยะเวลาการระงับข้อพิพาทโดยเฉลี่ยสามวันและอัตราความสำเร็จ 99% ในการหาทางแก้ไขของคณะกรรมการสันติภาพจึงได้กลายเป็นทรัพยากรอันมีค่าในชุมชนที่พวกเขาได้รับการบริการ จนกระทั่งโครงการสันติภาพชุมชนได้พัฒนารูปแบบการแก้ไขข้อขัดแย้งที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับในระดับสากล ที่งาน Dubai International Awards for Best Practices โครงการ Community Peace Program ได้รับเลือกให้เป็นหนึ่งใน 100 Best Practices ประจำปี พ.ศ. 2551 Community Peace Programme [12]

4) ประเทศแคนาดา

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในแคนาดาได้ริเริ่มขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1996 (ปี พ.ศ. 2539) โดยหลักการพิจารณาพิพากษาในประมวลกฎหมายอาญาได้รับการแก้ไขเพื่อส่งเสริมให้การพิจารณาตามชุมชน และมุ่งเน้นไปที่องค์ประกอบการฟื้นฟู เช่น ความต้องการเพื่อส่งเสริมความสำนึกในความรับผิดชอบของผู้กระทำความผิด ประกอบกับเพื่อให้ผู้กระทำผิดรับทราบและทำให้การชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นกับเหยื่อและชุมชน รูปธรรมที่ชัดเจนคือการกำหนดมาตรการเชิงสมานฉันท์ไว้ในประมวลกฎหมายอาญา วรรค 718.2 (e) ระบุว่า “การลงโทษที่มีอยู่ทั้งหมดนอกเหนือจากการจำคุกที่สมเหตุสมผลในสถานการณ์ควรพิจารณาให้ทุกคนผู้กระทำความผิดโดยให้ความสนใจเป็นพิเศษกับสถานการณ์ของผู้กระทำความผิดชาวอะบอริจิน” Canadian Resource Centre for Victims of Crime [13]

ต่อมาในปี ค.ศ. 2004 (พ.ศ. 2547) รัฐบาลแคนาดาได้ตีพิมพ์หลักการและแนวทางปฏิบัติสำหรับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในคดีอาญาเป็นครั้งแรก และได้มีการปรับปรุงให้ทันสมัยด้วยข้อมูลจากโครงการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (RJ) โดยผู้อำนวยการความสะอาด อาสาสมัคร ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ องค์กรชุมชนเมือง องค์กรของเหยื่อ ผู้เชี่ยวชาญด้านความยุติธรรมทางอาญา และข้าราชการจากทั่วประเทศ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นแหล่งข้อมูลเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติของ RJ (The Canadian Intergovernmental Conference Secretariat) [14] เพราะกระบวนการถูกนำมาใช้ในระบบยุติธรรมทางอาญาครั้งแรกในแคนาดามานานกว่า 40 ปี และมีโครงการ RJ หลายร้อยโครงการทั่วประเทศแคนาดาที่ดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนของระบบซึ่งได้ถูกนำไปปรับใช้ทั้งในบทบัญญัติในประมวลกฎหมายอาญา, พระราชบัญญัติความยุติธรรมทางอาญาของเยาวชน, กฎหมายว่าด้วยสิทธิผู้ตกเป็นเหยื่อของแคนาดา, พระราชบัญญัติการแก้ไขและการปล่อยตัวตามเงื่อนไข และนโยบายของรัฐบาลกลาง / จังหวัด แล้วด้วย

ในรายงานของสำนักเลขาธิการการประชุมระหว่างรัฐบาลของแคนาดา (The Canadian Intergovernmental Conference Secretariat: CICS) ผ่านทางเว็บไซต์สำนักงานได้ระบุถึงประสิทธิภาพในการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปปรับใช้ถือเป็นการตอบสนองต่ออาชญากรรมอย่างมีประสิทธิภาพ โดยที่ RJ ใช้ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับทั้งคนหนุ่มสาว และผู้ใหญ่ ผู้กระทำผิดครั้งแรก หรือผู้กระทำผิดซ้ำ และอาชญากรรมตั้งแต่เล็กน้อยถึงร้ายแรง นอกจากนี้โครงการ RJ จำนวนมากได้เรียนรู้จากประเพณีทางกฎหมายของชนพื้นเมือง (Indigenous legal traditions) ที่ชนเผ่าพื้นเมืองใช้มาเป็นเวลาหลายพันปีเพื่อแก้ไขข้อพิพาท และสามารถประเมินได้ถึงค่านิยมของ RJ ว่ามีความสอดคล้องกับความเชื่อและแนวการปฏิบัติของชุมชน รวมไปถึงความศรัทธาและกลุ่มวัฒนธรรมในแคนาดาดั้งเดิม สอดคล้องกับในคู่มือกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ขององค์การสหประชาชาติที่ศึกษกรณีสืบศึกษาของแคนาดาในการจัดทำโครงการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ประสบความสำเร็จผ่านโครงการวงสนทนาและชนพื้นเมืองของแคนาดา (Talking circles and indigenous people in Canada) กล่าวคือ วงสนทนาจะเป็นสัญลักษณ์ของความสมบูรณ์และความเท่าเทียมกัน จะต้องเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมในวงสนทนาทุกคน ความคิดเห็นทั้งหมดตรงต่อคำถามหรือประเด็น ไม่ใช่ความคิดเห็นของบุคคลอื่นทำ ภายในวงกลมสามารถใช้วัตถุ เช่น ไม้ หิน หรือขนนก เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับวงกลมได้ และเฉพาะผู้ที่ถือ “ไม้ค้ำยัน” เท่านั้นที่มีสิทธิ์พูดจนเป็นวงกลมเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ กระนั้นในปัจจุบันนี้กระบวนการของวงสนทนาได้ถูกปรับให้เข้ากับระบบยุติธรรมร่วมสมัย และจัดทำกรอบการปฏิบัติของชนพื้นเมืองความยุติธรรมในเชิงสมานฉันท์ Dandurand.Y [6]

ปัจจุบันแคนาดาถือว่ามียุทธศาสตร์สำคัญในเวทีระดับโลก โดยเป็นผู้นำและสนับสนุนการนำมติที่เกี่ยวข้องกับความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนประชาชาติว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและความยุติธรรมทางอาญา (พ.ศ. 2542, 2545, 2559 และ 2561) รวมถึงปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยหลักการพื้นฐานเกี่ยวกับการใช้โครงการ RJ ในความผิดทางอาญา นอกจากนี้แคนาดายังได้รับรองปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยหลักการพื้นฐานของความยุติธรรมสำหรับผู้ตกเป็นเหยื่อ

อาชญากรรม (The United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime) และแถลงการณ์ของแคนาดาเกี่ยวกับหลักการพื้นฐานของความยุติธรรมสำหรับผู้ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม (The Canadian Statement of Basic Principles of Justice for Victims of Crime) ทั้งนี้มุ่งมั่นที่จะดำเนินการตามปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิของชนเผ่าพื้นเมืองอีกด้วย

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

เมื่อปัจจุบันกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักเกิดปัญหาในโครงสร้าง กอปรกับถูกตั้งคำถามจากสังคมอันเนื่องมาจากความรู้สึกกระอักกระอ่วนใจต่อการปฏิบัติงาน ยกตัวอย่างกรณีประเทศไทยเมื่อประชาชนได้เกิดความสงสัยในประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรมว่าจะสามารถสร้างความเป็นธรรมในการบังคับใช้กฎหมายให้เกิดขึ้นจริงได้หรือไม่สามารถที่จะลดผู้ต้องขังหรือระบายจำนวนผู้ต้องขังได้อย่างไร หรือแม้แต่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักมีราคาแพง ผู้คนทั่วไปไม่สามารถที่จะเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้ การตั้งคำถามของสังคมที่เกิดขึ้นนี้ได้กลายเป็นเครื่องยืนยันว่าปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นจริงและได้เกิดมานานพอสมควรแล้วจึงมีความจำเป็นที่ต้องมีการนำกระบวนการยุติธรรมทางเลือกในรูปแบบอื่น ๆ เข้ามามีบทบาทในการปรับกระบวนการตัดสินและเสนอเป็นอีกทางเลือกในการนำมาใช้แก้ปัญหาสังคม การศึกษาทบทวนวรรณกรรมต่าง ๆ อันเกิดจากงานวิชาการ หรืองานวิจัยได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จในการนำกระบวนการยุติธรรมทางเลือกมาปรับใช้เพื่อเบี่ยงเบนคดีออกไปสู่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักที่ยังยึดโยงการลงโทษอยู่ของบรรดาประเทศต่าง ๆ ที่นำมาเป็นกรณีศึกษาทั้ง 4 ประเทศ ได้แก่ ประเทศออสเตรเลีย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สาธารณรัฐแอฟริกาใต้ และประเทศแคนาดา ซึ่งในแต่ละประเทศได้มีการปรับใช้กระบวนการยุติธรรมทางเลือก ยืนยันว่าได้ก่อให้เกิดประสิทธิภาพต่อการแก้ไขปัญหาอันเกิดจากกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักได้อย่างแท้จริงผ่านกระบวนการต่าง ๆ เหล่านี้ ได้แก่ 1) การไกล่เกลี่ยผู้เสียหาย – ผู้กระทำความผิด 2) การประชุมกลุ่มครอบครัว 3) การพิจารณาแบบล้อมวง และ 4) การประชุมของคณะกรรมการบูรณาการชุมชน

จึงนำมาสู่ข้อเสนอแนะต่อการศึกษาและตอกย้ำว่าควรจะนำกระบวนการเหล่านี้มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับประเทศไทย และขยายขอบข่ายให้กว้างมากยิ่งขึ้นไปอีก โดยเฉพาะหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงคือกระทรวงยุติธรรมจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาในการปรับกระบวนการตัดสินในความเป็นรัฐสมัยใหม่ (Modern State) ที่จะขยายอาณาบริเวณความร่วมมือให้กว้างออกไปแทนที่การกระจุกอำนาจและหน้าที่ของหน่วยงานตนไว้แต่เพียงผู้เดียว โดยกระจายอำนาจให้หน่วยงานที่พร้อมได้ดำเนินการในส่วนที่เป็นประโยชน์สาธารณะเป็นเป้าหมายสูงสุด

6. เอกสารอ้างอิง (References)

- [1] กิตติพงษ์ กิตติยารักษ์ และจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2547). เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการเรื่องเหลียวหลังแลหน้า: ยี่สิบปีเศรษฐกิจสังคมไทย กลุ่มที่ 1 ระบบความยุติธรรมแห่งอนาคตกับสันติสุขในสังคมและชุมชน. กรุงเทพฯ ฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย.
- [2] สุทธิพล ทวีชัยการ. (ม.ป.ป.). หน่วยที่ 9 : กระบวนการยุติธรรมทางเลือกในคดีอาญา. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- [3] จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย และคณะ. (2553). การพัฒนารอบแนวทางการวิจัยชุดโครงการกระบวนการยุติธรรมทางเลือกในสังคมไทย. สำนักงานกิจการยุติธรรม ร่วมกับคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [4] Siegel, J. L. (2014). *Criminology: The Core* (4th ed). Stamford: Cengage Learning.

- [5] จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2556). **ระบบยุติธรรมและยุติธรรมทางเลือก: แนวการวิเคราะห์เชิงสังคมศาสตร์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [6] Dandurand.Y. (2020). **Handbook on Restorative Justice Programmes Second Edition**. Vienna: United Nations. Page 3.
- [7] Lanni. A. (2005). **The Future of Community Justice**. Harvard Civil Rights – Civil Liberties Law Review Vol. 40. Page 359 – 405.
- [8] กานต์ธีรา ภูริวิกรัย. (2562). **กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: แก้ไขผู้กระทำผิด ฟื้นฟูชีวิตผู้ถูกกระทำ**. ค้นเมื่อ เมษายน 3, 2565, จาก <https://www.the101.world/restorative-justice-3/>
- [9] นิตยา โพธิ์นอก และณัฐฎาภรณ์ ศุภรัตน์เมธ. (2560). **รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาเรื่องระบบยุติธรรมชุมชนในประเทศประชาคมอาเซียน: กรณีศึกษาสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว**. สถาบันพระปกเกล้า.
- [10] สันทฤกษ์ณ์ บุญช่วย. (2560). **กระบวนการยุติธรรมทางอาญาของเด็กและเยาวชนเปรียบเทียบ: กรณีศึกษาประเทศไทย สหรัฐอเมริกา และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว**. ในการประชุมวิชาการระดับชาติมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม ครั้งที่ 9. 28 – 29 กันยายน 2560. (หน้า 1411 – 1426). นครปฐม: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.
- [11] สุนันทิพย์ จิตสว่าง และปิยะพร ตันณีกุล. (2556). **รายงานการวิจัยเรื่องกระบวนการยุติธรรมเด็กและเยาวชนในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน กระทรวงยุติธรรม.
- [12] Community Peace Programme. (2022). **About Community Peace Programme**. Retrieved April 13, 2022, from <https://www.ideaswork.org/index.html>
- [13] Canadian Resource Centre for Victims of Crime. (2011). **Restorative Justice in Canada: what victims should know**. Retrieved April 14, 2022, from <http://www.rjlillooet.ca/documents/restjust.pdf>
- [14] The Canadian Intergovernmental Conference Secretariat. (2018). **Principles and Guidelines for Restorative Justice Practice in Criminal Matters**. Retrieved April 14, 2022, from <https://scics.ca/en/product-produit/principles-and-guidelines-for-restorative-justice-practice-in-criminal-matters-2018/#fn1>